

***Opstroom: van niveau 2 naar niveau
3 in het MBO Helpende Zorg &
Welzijn***

Geschreven door:

J.S. Koopman

Uitgave:

Afstudeerscriptie, december 2014

Inhoudsopgave

Inleiding	2
1. Aanleiding.....	3
Onderzoeksvraag:.....	3
2. Theoretisch kader.....	4
2.1 Beschrijving van de verkenning van het probleem in de literatuur	4
2.2 Korte conclusie op basis van de verkenning	7
3. Onderzoeksozet.....	8
3.1 Onderzoeksvraag en deelvragen:.....	8
3.2 Plan van aanpak.....	9
4. Gegevensverzameling.....	11
4.1. Wat zijn redenen voor uitval van leerlingen die opgestroomd zijn van niveau 2 naar niveau 3 van de opleiding Verzorgende-IG op het Alfa-College volgens leerlingen en docenten?.....	11
4.2. Welke acties onderneemt het Alfa-College op dit moment om de opstroom van leerlingen van niveau 2 naar niveau 3 te optimaliseren?	14
4.3. Welke ervaringen en behoeftes hebben opgestroomde leerlingen en docenten om het succesvol doorlopen van niveau 3 – en dus het verminderen van uitval – te realiseren?	15
4.4. Beschrijving van het verloop van het onderzoek	18
5. Analyse & Discussie	19
6. Conclusie	22
Samenvatting.....	25
Literatuurlijst	26
Bijlage 1: Weergave cirkeldiagrammen.....	28
.....	29

Inleiding

Mijn naam is Sarah Koopman, student van de docentenopleiding Gezondheidszorg en Welzijn aan de Hogeschool Windesheim te Zwolle.

Voor u heeft u mijn eindschrift over opstroom van niveau 2 Helpende Zorg en Welzijn naar niveau 3 Verzorgende-IG. Dit verslag is onder andere geschreven voor docenten maar ook voor andere geïnteresseerde van zowel in-, en buiten het onderwijs die inzicht willen krijgen in het optimaliseren van opstroom waardoor opgestroomde leerlingen (in dit onderzoek de niveau 2 leerling) ook na de opstroom de opleiding met succes doorlopen.

Deze scriptie is een uitwerking van een gericht praktijkonderzoek uitgevoerd op het Alfa-College, Locatie Kluiverboom te Groningen met de intentie de opstroom te verbeteren en de uitval van de reeds opgestroomde student te verlagen. In dit onderzoek volgde ik mijn LIO-klas. Ik onderzocht onder andere hun opstroomervaring en onderzocht of mijn oud-niveau 2 studenten van de opleiding Helpende Zorg en Welzijn opstroomde naar niveau 3 Verzorgende-IG en bekeek ik of ze na de opstroom de opleiding vervolgde of ondertussen uitgevallen waren. Vooraf aan dit onderzoek is een literatuuronderzoek gedaan wat tevens de basis heeft gevormd voor het praktijkonderzoek en de vragenlijsten van zowel studenten als docenten.

Aan de hand van de verschillende hoofdstukken wordt het onderzoek weergegeven en verder opgebouwd. Na deze inleiding bevat het verslag de aanleiding van dit onderzoek waarin uitgebreider staat aangegeven vanuit welke context het onderzoek is geschreven. Daarin wordt ook de probleemstelling en de onderzoeksvraag helder. Vervolgens wordt in hoofdstuk 2 het theoretisch kader zichtbaar. Het theoretisch kader vormde de basis van het praktijkonderzoek. Hoofdstuk 3 geeft de totale onderzoeksopzet weer waarin beknopt zichtbaar wordt op welke manier er tijdens dit onderzoek te werk is gegaan. Hoofdstuk 4 is een overzicht van alle relevante gegevens die zijn verkregen door middel van het praktijkonderzoek. In het praktijkonderzoek namen zes docenten van de vakgroepen niveau 2 en niveau 3 deel door middel van een groepsinterview. Van de ondervraagde studenten namen totaal veertien opgestroomde studenten van de opleiding Verzorgende-IG niveau 3 deel door middel van een vragenlijst. Hoofdstuk 5 is een analyse van de praktijkgegevens die gecombineerd worden met gegevens, feiten en meningen uit de verschillende literatuur betreft dit onderwerp. Hoofdstuk 6 bevat mijn conclusie van dit onderzoek en reikt voor de onderwijspraktijk ook aanbevelingen aan om de opstroom te optimaliseren zodat de opgestroomde student zijn studieloopbaan met succes kan doorlopen.

Hopelijk kan dit onderzoek uw boeien en u op ideeën brengen om ook in uw school, uw team de opstroom tussen verschillende niveaus eens onder de loep te nemen en aanbevelingen uit dit onderzoek uit te voeren in de huidige onderwijspraktijk.

J.S. Koopman.

1. Aanleiding

Mijn praktijkonderzoek vindt plaats binnen het Middelbaar Beroeps Onderwijs (MBO) met als doelgroep onze (oud)-niveau 2 leerlingen van de opleiding Helpende Zorg en Welzijn (HZW), waarvan jaarlijks een percentage opstroomt naar een hoger niveau. Het onderwerp van mijn onderzoek is dan ook: Opstroom van niveau 2 Helpende Zorg en Welzijn naar niveau 3 Verzorgende Individuele Gezondheidszorg (VIG). De aanleiding van dit onderzoek komt voort uit een vraag vanuit de onderwijspraktijk die ontstaan is in mijn LIO-stage. Binnen de vakgroepen Helpende Zorg en Welzijn en Verzorgende-IG leeft ook de behoefte om zicht te krijgen op de problemen binnen de interne doorstroom naar een hoger niveau, namelijk niveau 3. Een optimale opstroom is op dit moment in de huidige praktijk nog een zwakke plek binnen het Alfa-College. Er is wel interne opstroom maar dit is nog minimaal. In mijn onderzoek volg ik de HZW-klas van het studiejaar 2012-2013, dit is namelijk de klas waarin ik mijn LIO-stage liep. Van deze groep zijn er maar 20% oud HWZ-ers binnen het Alfa-College gebleven om door te leren. Na de start van het schooljaar wordt door docenten opgemerkt dat de opgestroomde leerlingen moeilijker mee kunnen komen in de lessen. Dit onderzoek moet leiden tot kwaliteitsverbetering in de praktijksituatie en zal inzicht geven in wat de oud HZW-leerlingen nodig hebben om succesvol op te stromen naar niveau 3 en hierbij niet voortijdig uitvallen. Binnen mijn onderzoek wil ik onderzoeken of we als vakgroep vakdidactisch of organisatorisch iets moeten aanpassen om de kwaliteit van het onderwijs en de opstroom binnen de twee niveaus te kunnen verbeteren. In de beroepspraktijk spreken wij over doorstroom maar omdat er binnen de literatuur gesproken wordt over opstroom, omdat het een 'stijging' (Meijden van der, 2011, p. 9) is van het opleidingsniveau binnen de MBO loopbaan van de leerling, hanteer ik vanaf nu de term opstroom.

De opstroom binnen het MBO is niet alleen van individueel- of schoolbelang maar heeft ook een maatschappelijk belang. Door de toenemende vergrijzing (doelgroep 65+) en het snel groeiende aantal niet-westerse allochtonen in Nederland zal de behoefte aan (thuis)zorg de komende jaren alleen maar toenemen (kcwz.nl). Het hoogtepunt van de vergrijzing wordt verwacht in 2039, wanneer er volgens de huidige prognoses 4,6 miljoen mensen van 65 jaar en ouder in ons land zullen zijn (kcwz.nl). Vroeg of laat zal deze grote groep gebruik maken van de zorg. Er dreigen met name tekorten te ontstaan aan verzorgenden (niveau 3). Dit tekort loopt op tot 8.000 werknemers in 2015 en dit is voor een groot deel het gevolg van de sterke groei van de vraag naar personeel in de Verpleging, Verzorging en Thuiszorg (rijksoverheid.nl, p. 9). Binnen dat kader is het van belang dat onze studenten binnen de opleiding Helpende Zorg en Welzijn op het Alfa-College opstromen naar niveau 3.

Probleemstelling:

Opgestroomde leerlingen uit niveau 2 kunnen in niveau 3 van de opleiding Verzorgende-IG van het Alfa-College minder goed meekomen in de lessen wat resulteert in snellere studie-uitval bij de oud-niveau 2 leerlingen.

Onderzoeksvraag:

Hoe kan het Alfa-College de aansluiting tussen niveau 2 en niveau 3 van de opleiding Verzorgende-IG optimaliseren zodat zoveel mogelijk van de opgestroomde niveau 2 leerlingen de opleiding op niveau 3 succesvol doorlopen.

2. Theoretisch kader

2.1 Beschrijving van de verkenning van het probleem in de literatuur

In dit onderzoek wil ik onderzoeken welke acties er op schoolniveau ingezet kunnen worden zodat de opgestroomde leerlingen afkomstig uit niveau 2 beter mee kunnen komen in niveau 3 Verzorgende-IG en daardoor minder snel dreigen uit te vallen.

Allereerst geef ik in de onderstaande tabel een totaaloverzicht van mogelijke factoren die op verschillende niveaus (individueel-, omgevings-, en schoolniveau of een combinatie daarvan) een oorzaak kunnen zijn van (voortijdig) schooluitval. Het overzicht is samengegeld aan de hand van diverse bronnen en geeft dus een totaaloverzicht van de mogelijke redenen van uitval. Het overzicht geeft tevens antwoord op deelvraag 1 namelijk; Wat zijn in de literatuur redenen voor uitval van leerlingen in het MBO-onderwijs?

Individueel niveau – persoonlijke redenen die een risicofactor zijn voor uitval:

- Gedragsstoornissen (waarvan geïndiceerde stoornissen(ADD, ADHD, ODD...)) (Eimers, 2011, p. 21)
- Fysieke beperking
- Verslavingsproblemen
- Financiële problemen (Eimers, 2011, p. 22)
- Verkeerde beroepskeuze
- Gezondheidsproblemen
- Meteen willen werken (Bouwhuisen, 2011, p. 1)
- Studiefactoren – uitval die te maken heeft met: studieniveau, studie keuze en met studievaardigheden (Eimers, 2011, p. 6).
- De opleiding is niet wat de student er van had verwacht (de belangrijkste reden om met de opleiding te stoppen) (Derriks, 2010, p. 19).
- Temperament
- Impulsiviteit
- Aandachtstoornissen
- Gebrekkige sociale vaardigheden en/of gebrekkige zelfcontrole
- Hyperactiviteit (Baat, 2012, p. 3)
- Zwangerschap
- Overleden familielid (Derriks, 2010, p. 15)

Omgevingsniveau

- Gezinskenmerken (gezinssamenstelling)
- Leeftijdgenoten
- Schoolkenmerken (Baat, 2012, p. 3)
- Kinderen uit gezinnen met een lagere sociaaleconomische status
- Kinderen uit een gezin met armoede
- Tienermoeders of kinderen van tienermoeders (kinderen van tienermoeders hebben een vergrote kans op slechte schoolprestaties, schoolverzuim en schooluitval).
- Kinderen uit eenouder gezinnen
- Kinderen uit grote gezinnen
- Kinderen zonder broers of zussen
- Echtscheiding
- Financiële problemen in het gezin
- Verhuizing
- Kinderen die binnen het gezin veel stressvolle situaties meemaken vallen eerder uit. (Bij een tweeoudergezin is dit 50% en bij een eenouderzin 69%) (Baat, 2012, p. 4).

Schoolniveau: Factoren op schoolniveau kunnen ook een risico vormen voor uitval

- Een slechte kwaliteit van lesgeven
- Een (te) groot verloop onder docenten
- Onveilig schoolklimaat
- Slechte registratie van schoolverzuim
- Geen (geschikte) consequenties voor schoolverzuim
- Een gebrekkige relatie tussen leerlingen leraar (Baat, 2012, p. 5)
- De leerling wordt gedwongen de school te verlaten door het bereiken van de maximale opleidingsduur (Bouwhuijsen, 2011, p. 2)

Figuur 1: Uitvalkenmerken en risicofactoren van (voortijdig) schooluitval

Zoals zichtbaar is Figuur 1 kunnen tal van factoren of een combinatie hiervan voor leerlingen reden zijn om met de opleiding te stoppen. Meer dan de helft van de schooluitval is niet te beïnvloeden door onderwijsinterventies. Hierbij valt te denken aan de uitvalredenen op privé-, of omgevingsniveau. Deze groep studenten zou eventueel gebaad zijn bij meer hulp in de thuissituatie. De groep die wel te beïnvloeden is zou volgens van den Bouwhuijsen geholpen kunnen worden door schoolinterventies zoals: individuele begeleiding en goede voorlichting (Bouwhuijsen, 2011, p. 13). Dit gegeven wordt ook bevestigd in het artikel van Derriks & Vergeer, (2010). In hun onderzoek om doorstroom in het MBO te bevorderen en uitval te verminderen worden de items: betere (studieloopbaan) begeleiding en ondersteuning, duidelijkere lessen, meer aandacht, interesse voor de leerlingen, een positievere houding bij docenten, meer structuur in de lessen en het (blijven) stimuleren en motiveren van de leerling als suggesties aangedragen.

In het artikel *Doorstromen in het ROC* (Derriks & Vergeer, 2010) worden zeven programma's en maatregelen genoemd om doorstroom te bevorderen en uitval tegen te gaan namelijk:

1) Schoolorganisatie en klassenmanagement	2) Vaardigheden
3) Ouderbetrokkenheid	4) Binding met school
5) Op stage, beroep en toekomst	6) De overgang van vmbo naar mbo
7) De aanpak van verzuim (Derriks, 2010, pp. 2,3).	

De eerste drie maatregelen van het programma om opstroom te verbeteren acht ik het meest relevant voor dit onderzoek. In het praktijkonderzoek wordt zichtbaar of docenten dit ook zo ervaren. Hieronder licht ik aan de hand van de literatuur de eerste drie maatregelen nader toe.

Schoolorganisatie en klassenmanagement

Derriks & Vergeer, (2010) pleiten in hun onderzoek voor betere (studieloopbaan)begeleiding waaronder vooral meer begeleiding aan het begin van de studie (Derriks, 2010, p. 39). Naast betere begeleiding worden ook didactische en pedagogische vaardigheden zoals: voldoende ondersteuning, duidelijkere lessen, meer aandacht en een positievere houding bij docenten gezien als belangrijke elementen in het bevorderen van de opstroom binnen de loopbaan van de studenten. Studenten die deel namen aan het onderzoek van Derriks en Vergeer droegen zelf ook suggesties aan om uitval te voorkomen. Zowel succesvolle- als uitgevallen studenten droegen de volgende punten aan:

- Meer structuur en strengere aanpak
- Leerlingen (blijven) stimuleren en motiveren

- Meer aandacht aan de leerlingen geven, meer interesse voor ze tonen
- Meer hulp en begeleiding
- De studenten zelf moeten meer doen
- Meer (studieloopbaan) begeleiding
- Anders, duidelijker lesgeven
- Positievare houding van de docenten (Derrick, 2010, pp. 22,23).

Samengevat kunnen we hieruit opmaken dat uit het onderzoek van Derrick & Vergeer (2010) blijkt dat zowel uitvallers als niet-uitvallers behoefte hebben aan meer structuur in de opleiding. Ook uit ander onderzoek is bekend dat juist deze groepen (studenten van niveau 1 en niveau 2) behoefte hebben aan meer orde en structuur. Daarnaast zijn de motiverende factoren als aandacht en voldoende begeleiding van groot belang voor succes (Derrick, 2010, p. 41).

Vaardigheden

Volgens de registratie van uitvalredenen valt verreweg de grootste groep studenten uit vanwege studiefactoren. Verkeerde studiekeuze of verandering van studiekeuze is bij meer dan de helft van de uitvallers de reden om te stoppen (Derrick, 2010). Verkeerde studiekeuze staat op nummer één en uitval door studievaardigheden op twee. Persoonlijke redenen staat op nummer vier en spelen volgens het artikel van Eimers dan ook een veel minder grote rol om met de opleiding te stoppen (Eimers, 2011, pp. 6,7). Van de cijfers die in het onderzoek van Eimers naar voren komen daarvan is bekend dat bij 20% van de uitvallers (waarvan de uitvalredenen zichtbaar zijn) – studievaardigheden de uitvalreden zijn (Eimers, 2011, p. 16). Studiekeuze en studievaardigheden vallen daarmee 2% hoger uit dan de andere uitvalredenen (Eimers, T. (2011). Derrick & Vergeer (2010) dragen de ondersteuning en ontwikkeling van studievaardigheden ook aan als een belangrijke interventie tegen studieuitval. Veel leerlingen vallen uit omdat zij steeds falen en hierdoor het gevoel krijgen dat hun inspanningen voor niets zijn. Door (potentiële) schoolverlaters specifieke studievaardigheden aan te leren en aandacht te besteden aan de lesstof, worden faalervaringen voorkomen, en wordt de kans op uitval kleiner (Derrick, 2010, p. 31). Naast plannen, leren huiswerk maken en toetsen leren is zelfstandig werken één van de belangrijkste studievaardigheden. Zelfstandig werken wordt gezien als één van de belemmerende factoren in de huidige mbo-opleiding. Er wordt teveel zelfstandig werken verwacht; studenten worden te veel aan hun lot overgelaten; er is te weinig les (Derrick, 2010, p. 29). Juist de niveau 1 en 2 studenten zijn minder goed in staat zelfstandig te werken en zelfdiscipline aan de dag te leggen (Derrick, 2010, p. 41). Ze hebben veel bevestiging en houvast nodig. Naast bevestiging is ook gebleken dat vooral de aandacht belangrijk is en dat deze studenten heel veel aandacht en begeleiding nodig hebben. Ze zijn vaak nogal onzeker. Ook als duidelijk is hoe ze iets moeten doen of wat er van ze verwacht wordt, dan hebben ze nog bevestiging nodig. 'Het is geen onwil, ze begrijpen het niet'. Studenten interpreteren zelfstandig werken nogal eens als dat zij niet meetellen. Het is dus heel belangrijk dat studenten het gevoel hebben dat het er toe doet dat zij er zijn (Derrick, 2010, pp. 38,39).

Ouderbetrokkenheid

Naast de maatregelen schoolorganisatie, klassenmanagement en (studie)vaardigheden is een belangrijke interventie bij het al niet afmaken van de school dat er aandacht besteed wordt aan het gezin (Derriks, 2010, p. 31). Veel ouders realiseren zich niet dat ze ook nog een begeleidende rol hebben wanneer hun kind deelneemt aan het MBO. Maar dit is juist van belang. Studenten in die leeftijd hebben de steun van ouders hard nodig. En het is dan ook belangrijk dat ouders uitstralen dat ze het belangrijk vinden dat hun kind het haalt (Derriks, 2010, p. 42).

Gezinsomstandigheden die helpen zijn: het goede voorbeeld van ouders, hulp, steun en stimulans van ouders en steun van overige familieleden (Derriks, 2010, p. 2). Herweijer, (2013) beschrijft in samenwerking met het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) ook het belang dat ouders zelf meer ondersteuning moeten bieden bij het onderwijs van hun kind. De gedachte daarachter is dat door met de school samen te werken ouders kunnen bijdragen aan de resultaten die scholen halen met hun kinderen. Steun thuis kan helpen voor de leerprestaties, bij de oriëntatie op opleiding en beroep en bij het terugdringen van het (voortijdig) schoolverlaten (Herweijer, 2013).

Succesvolle studenten uit het onderzoek van Derriks & Vergeer, (2010) bevestigen het belang van de interventie om ouders meer te betrekken bij het onderwijs. De (succesvolle)studenten ervaren veel steun uit hun omgeving en vinden dit naast hun eigen doorzettingsvermogen een belangrijke factor van hun schoolsucces.

2.2 Korte conclusie op basis van de verkenning

In het theoretisch kader is door een overzicht uit verschillende bronnen zichtbaar geworden dat er tal van redenen en risicofactoren zijn, of; waardoor leerlingen de opleiding (voortijdig) verlaten. De categorieën waarop de school geen invloed uit kan oefenen zijn op individueel-, en omgevingsniveau. Als school is het van belang zich te blijven richten op factoren die door de school wel te beïnvloeden zijn de zogeheten schoolfactoren. Derriks en Vergeer dragen in hun onderzoek zeven maatregelen aan die op schoolniveau de opstroom kunnen bevorderen en uitval tegen kunnen gaan. Schoolorganisatie en klassenmanagement, (studie)vaardigheden en ouderbetrokkenheid zijn drie van de zeven onderdelen die het meest passend zijn voor dit onderzoek. Dat deze drie hoofditems van belang zijn wordt ook ondersteund vanuit de literatuur. Het artikel van Derriks en Vergeer vormt de basis van dit onderzoek. Andere bronnen zullen voornamelijk de argumenten uit Derriks en Vergeer benadrukken en ondersteunen en de onderwerpen Schoolorganisatie en klassenmanagement, (studie)vaardigheden en ouderbetrokkenheid samen met de verkregen resultaten uit de onderwijspraktijk verder uitdiepen en nader toelichten.

3. Onderzoeksopzet

3.1 Onderzoeksvraag en deelvragen:

Probleemstelling:

Opgestroomde leerlingen uit niveau 2 kunnen in niveau 3 van de opleiding Verzorgende-IG van het Alfa-College minder goed meekomen in de lessen wat resulteert in snellere studie-uitval bij de oud-niveau 2 leerlingen.

Onderzoeksvraag:

Hoe kan het Alfa-College de aansluiting tussen niveau 2 en niveau 3 van de opleiding Verzorgende-IG optimaliseren zodat zo veel mogelijk van de opgestroomde niveau 2 leerlingen de opleiding op niveau 3 succesvol doorlopen.

Deelvraag 1: Wat zijn in de literatuur redenen voor uitval van leerlingen in het MBO onderwijs?

Deze vraag wordt beantwoord door middel van literatuuronderzoek.

Deelvraag 2: Wat zijn redenen voor uitval van leerlingen die opgestroomd zijn van niveau 2 naar niveau 3 van de opleiding Verzorgende-IG op het Alfa-College volgens leerlingen en docenten.

De leerlinggegevens (de platte gegevens over opstroom en uitval) zijn zichtbaar in het Programma PeopleSoft. De meningen van docenten worden duidelijk door de afgenomen groeps gesprekken.

Deelvraag 3: Welke acties onderneemt het Alfa-College op dit moment om de opstroom van leerlingen van niveau 2 naar niveau 3 te optimaliseren.

Deze vraag wordt beantwoord door het groeps gesprek met docenten van de vakgroep zorg en welzijn.

Deelvraag 4: Welke ervaringen en behoeftes hebben opgestroomde leerlingen en docenten om het succesvol doorlopen van niveau 3 – en dus het verminderen van uitval – te realiseren?

Deze deelvraag wordt beantwoord door de opgezette enquête vanuit de literatuur. En de daardoor gegeven antwoorden van de reeds opgestroomde student in niveau 3.

Per onderwerp/categorie van onder andere de opstroom maatregelen van Derricks en Vergeer vraag ik de vragen uit. Per categorie zet ik de antwoorden van docenten en leerlingen geordend onder elkaar (gebundeld per onderwerp) en zal daarin de overeenkomsten en verschillen zichtbaar maken.

Deelvraag 5 Welke aanvullende maatregelen uit de 7 categorieën van Derricks en Vergeer kan het Alfa-College inzetten om uitval te verminderen?

Deze vraag wordt beantwoord door de enquête voor leerlingen.

3.2 Plan van aanpak

Deelvraag: 1	Wat zijn in de literatuur redenen voor uitval van leerlingen in het MBO onderwijs? <ul style="list-style-type: none"> • Baat, M. d. (2012, augustus). <i>nji.nl</i>. Opgeroepen op mei 18, 2014, van http://www.nji.nl/nl/Oorzaken_schoolverzuimenvsv.pdf • Bouwhuijsen, P. v. (2011). Schooluitval aanpakken in Zorg en Welzijn. <i>Vakblad voor opleidingen in het gezondheidsonderwijs (Nr 2)</i>, 12-13. • Derriks, M. &. (2010). <i>Doorstroom in het ROC</i>. Amsterdam: Kohnstamm Instituut . • Eimers, T. &. (2011). <i>kbanijmegen.nl</i>. Opgeroepen op 9 8, 2014, van http://www.kbanijmegen.nl/doc/pdf/Regiomonitor-utrecht-monitor.pdf
Deelvraag: 2	Wat zijn redenen voor uitval van leerlingen die opgestroomd zijn van niveau 2 naar niveau 3 van de opleiding Verzorgende-IG op het Alfa-College volgens leerlingen en docenten.
Op welke manier (via welke gegevens, instrumenten, bronnen);	<ul style="list-style-type: none"> - Literatuuronderzoek - Uitval redenen onderzoek in programma PeopleSoft op het Alfa-College - Opstroom gegevens verzamelen in programma PeopleSoft op het Alfa-College
Bronnen:	<ul style="list-style-type: none"> • Baat, M. d. (2012, augustus). <i>nji.nl</i>. Opgeroepen op mei 18, 2014, van http://www.nji.nl/nl/Oorzaken_schoolverzuimenvsv.pdf • Bouwhuijsen, P. v. (2011). Schooluitval aanpakken in Zorg en Welzijn. <i>Vakblad voor opleidingen in het gezondheidsonderwijs (Nr 2)</i>, 12-13. • Derriks, M. &. (2010). <i>Doorstroom in het ROC</i>. Amsterdam: Kohnstamm Instituut . • Eimers, T. &. (2011). <i>kbanijmegen.nl</i>. Opgeroepen op 9 8, 2014, van http://www.kbanijmegen.nl/doc/pdf/Regiomonitor-utrecht-monitor.pdf
Gegevens uit PeolpeSoft analyseren	Gegevens vergelijken met de verkregen informatie vanuit de literatuur en alleen dat gebruiken wat relevant is voor het onderzoek. Uitkomsten uitrekenen. Van leerling aantallen procenten van maken en indien relevant weergeven in (cirkel)diagram.
Deelvraag: 3	Welke acties onderneemt het Alfa-College op dit moment om de opstroom van leerlingen van niveau 2 naar niveau 3 te optimaliseren.
Op welke manier (via welke gegevens, instrumenten, bronnen);	<ul style="list-style-type: none"> - Literatuuronderzoek - Ontwerpen van interviewvragen gebaseerd op feiten uit de literatuur (zie bijlage 1) - Groepsinterview met docenten/team coördinatoren. - Vragenlijst afnemen bij studenten van niveau 3 (zie ook deelvraag 4)
Bronnen: De volgende bronnen zullen antwoord geven op deelvraag 2	<ul style="list-style-type: none"> • Bouwhuijsen, P. v. (2011). Schooluitval aanpakken in Zorg en Welzijn. <i>Vakblad voor opleidingen in het gezondheidsonderwijs (Nr 2)</i>, 12-13. • Derriks, M. &. (2010). <i>Doorstroom in het ROC</i>. Amsterdam: Kohnstamm Instituut . • Eimers, T. &. (2011). <i>kbanijmegen.nl</i>. Opgeroepen op 9 8, 2014, van http://www.kbanijmegen.nl/doc/pdf/Regiomonitor-utrecht-monitor.pdf • Horst, van der S. <i>Het meten van studievoordigheden bij aanvang van een mbo-opleiding</i>. Bachelor Scriptie. http://www.toets.nl/uploads/Artikelen/Bachelorscriptie%20-%20Het%20meten%20van%20studievoordigheden%20bij%20aanvang%20van%20een%20mbo-opleidinge%20-%20Suzanne%20van%20der%20Horst.pdf. (Opgeroepen op 17 oktober 2014).

	<ul style="list-style-type: none"> • Petty, G. (2002, June). Effective teaching of study skills. • S.F. Chipman, J. S. (2013). Thinking and Learning Skills: Volume 2: Research and Open Questions . Routledge Taylor & Francis Group.
Bij welke personen (de onderzoeksgroep);	Vakdocenten niveau 2 (HZW) & niveau 3 (VIG)
Hoe vaak (één of meerdere keren);	1x oriënterend groepsgesprek over het onderwerp opstroom 1x een vervolgggesprek over opstroom tussen niveau 2 en niveau 3 (de ideale situatie en haalbare acties voor in de beroepspraktijk).
In welke situatie?	In een samengesteld gezelschap van teamcoördinatoren van de vakgroep zorg en welzijn Locatie Kluiverboom 3, Groningen
Op welke manier (via welke gegevens, instrumenten, bronnen);	Via een vraag gestuurd interview waarbij ik aantekeningen maak van de feedback, uitleg, ideeën en mogelijke oplossingen die worden aangedragen.
Deelvraag: 4	Welke ervaringen en behoeftes hebben opgestroomde leerlingen en docenten om het succesvol doorlopen van niveau 3 – en dus het verminderen van uitval – te realiseren?
Op welke manier (via welke gegevens, instrumenten, bronnen);	<ul style="list-style-type: none"> - Literatuuronderzoek - Ontwerpen van interviewvragen gebaseerd op feiten uit de literatuur (zie bijlage 2). - Vragenlijst afnemen bij studenten van niveau 3
	Deze deelvraag wordt beantwoord door de opgezette enquête vanuit de literatuur. En de daardoor gegeven antwoorden van de reeds opgestroomde student in niveau 3. Per onderwerp/categorie van onder andere de opstroom maatregelen van Derricks en Vergeer vraag ik de vragen uit. Per categorie zet ik de antwoorden van docenten en leerlingen geordend onder elkaar (gebundeld per onderwerp) en zal daarin de overeenkomsten en verschillen zichtbaar maken.
Bronnen: De volgende bronnen zullen antwoord geven op deelvraag 3	<ul style="list-style-type: none"> • Derricks, M. &. (2010). <i>Doorstroom in het ROC</i>. Amsterdam: Kohnstamm Instituut . • Herweijer, L. &. (2013). <i>Samen Scholen</i>. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau. • Lagerwerf, B. &. (2006). <i>Een leraar van klasse. Een goede docent worden en blijven</i>. Soest: Nelissen. • Prinsen, H. &. (2009). <i>Pubers van nu</i>. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
Bij welke personen (de onderzoeksgroep);	Oud-niveau 2 studenten – huidige niveau 3 studenten van de opleiding Verzorgende-IG
Hoe vaak (één of meerdere keren);	1x door middel van het afnemen van vragenlijsten.
In welke situatie?	In de klas van Verzorgende-IG Locatie Kluiverboom 3, Groningen
Op welke manier (via welke gegevens, instrumenten, bronnen)	Studenten vullen de vragenlijsten in.
Deelvraag: 5	Deelvraag 5 Welke aanvullende maatregelen uit de 7 categorieën van Derricks en Vergeer kan het Alfa-College inzetten om uitval te verminderen?
	Deze vraag wordt beantwoord door de enquête voor studenten.

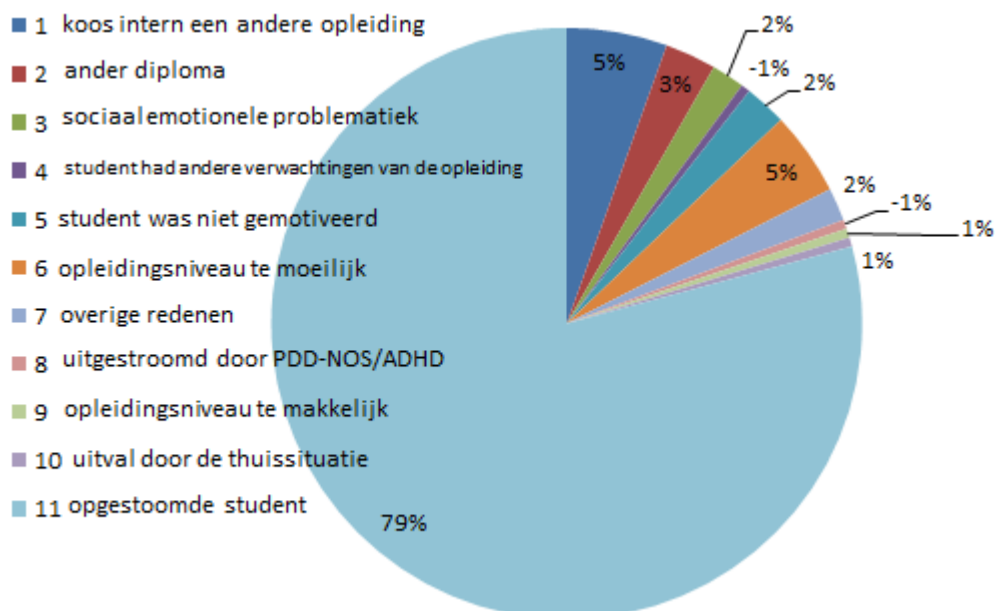
4. Gegevensverzameling

In dit hoofdstuk maak ik de verschillende gegevens die ik tijdens mijn onderzoek heb verkregen zichtbaar. De gegevens worden onder andere weergegeven in cirkeldiagrammen, percentages en wanneer het de meningen van docenten en/of studenten betreft wordt het weergegeven door middel van geschreven tekst. Voor de verwerking van de zo genoemde 'platte gegevens' is het programma PeopleSoft gebruikt. Het Alfa-College gebruikt dit programma om de aan-, en afwezigheid van leerlingen te registreren. Maar ook is het in PeopleSoft mogelijk om de behaalde resultaten en de schoolloopbaan van studenten te volgen. Voor mijn onderzoek maakt dit programma zowel de algemene gegevens van Helpende Zorg en Welzijn studenten (niveau 2) over de les jaren 2009 tot en met 2012 zichtbaar als de specifieke gegevens van de jaargroep 2012-2013 van Helpende Zorg en Welzijn niveau 2. In mijn onderzoek volgde ik de afgelopen anderhalf jaar mijn LIO-klas uit leerjaar 2012-2013. In dit hoofdstuk maak ik zichtbaar wat deze studenten voor studiekeuzes hebben gemaakt, of ze uitgevallen zijn of juist zijn opgestroomd naar Verzorgende-IG niveau 3. Naast de verwerking van de gegevens uit Peoplesoft zijn de leerlingen bevraagd door middel van een vragenlijst die is samengesteld aan de hand van gegevens uit de literatuur. Zoals onder andere gegevens die eerder zichtbaar werden in het theoretisch kader in hoofdstuk 2. En zijn docenten met dezelfde type vragen bevraagd maar dan door middel van een groepsinterview met docenten uit zowel niveau 2 (Helpende Zorg en Welzijn) als niveau 3 (Verzorgende- IG). Dit hoofdstuk is opgedeeld in verschillende subparagrafen en dit zijn tevens (4.1, 4.2 en 4.3) deelvraag 2, 3 en deelvraag 4.

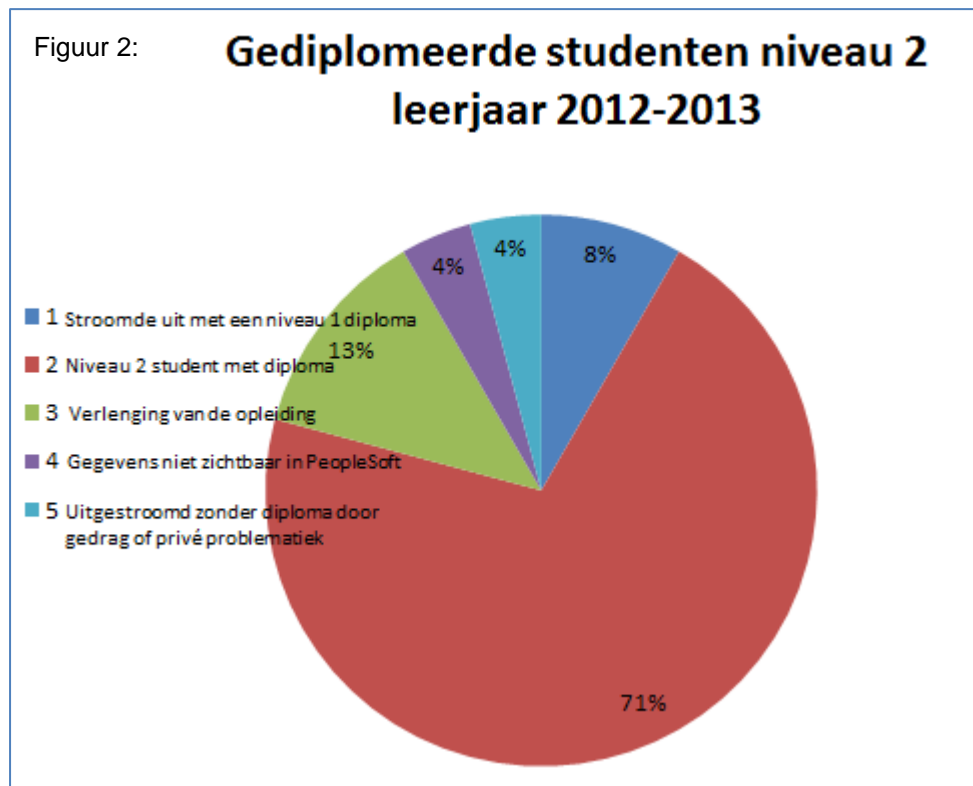
4.1. Wat zijn redenen voor uitval van leerlingen die opgestroomd zijn van niveau 2 naar niveau 3 van de opleiding Verzorgende-IG op het Alfa-College volgens leerlingen en docenten?

In figuur 1 worden allereerst de platte gegevens van alle Helpende Zorg en Welzijn studenten zichtbaar gemaakt over de leerjaren 2009 tot en met 2012. In de cirkeldiagram is af te lezen dat een relatief groot aantal oud-HZW studenten opgestroomd zijn naar een niveau 3 opleiding namelijk 79%. Deze gegevens laten zien dat er in verhouding weinig studenten met de opleiding stoppen/uitvallen. 16% stroomt uiteindelijk niet door en 5% van de HZW studenten koos intern voor een andere opleiding.

Figuur 1: Totaal Jaaroverzicht Helpende zorg en Welzijn klassen leerjaar 2009-2012

Figuur 1 geeft over vier lesjaren een algemeen beeld over de opstroom en uitval van Helpende Zorg en Welzijn leerlingen binnen niveau 2 op het Alfa-College. In mijn onderzoek volg ik mijn jaargroep (HZW 2012-2013) waarin ik de LIO-stage liep. In de onderstaande figuur maak ik inzichtelijk wat er in

één jaargroep (bestaande uit 24 leerlingen) gebeurt en welke keuzes leerlingen (gedwongen) hebben moeten maken.

71% van de niveau 2 leerlingen rond de opleiding binnen twee opleidingsjaren af tot een volwaardig

niveau 2 diploma. Van de jaargroep krijgt 13% verlenging van de niveau 2 opleiding, stroomt 4% uit zonder diploma, verlaat 8% het Alfa-College met een niveau 1 diploma (in plaats van een niveau 2 diploma) en zijn van 4% van de leerlingen de 'schoolloopbaan gegevens' niet zichtbaar.

In het onderzoek is nu zichtbaar geworden wat (mijn) HWZ leerlingen doen tot juli 2013. Maar in mijn onderzoek volg ik de HZW leerlingen en ben ik vooral benieuwd wat ze na de diplomering doen en nog belangrijker voor het onderzoek of ze daadwerkelijk ook opstromen naar niveau 3?

Uit de PeopleSoft gegevens wordt zichtbaar dat:

23% van de leerlingen van plan waren om op te stromen naar niveau 3 binnen het Alfa-College maar hun aanmelding introkken.

31% van de leerlingen is opgetroomd binnen het Alfa-College naar de opleiding Verzorgende-IG

23% van de leerlingen zijn na het behalen van hun niveau 2 diploma gaan werken en

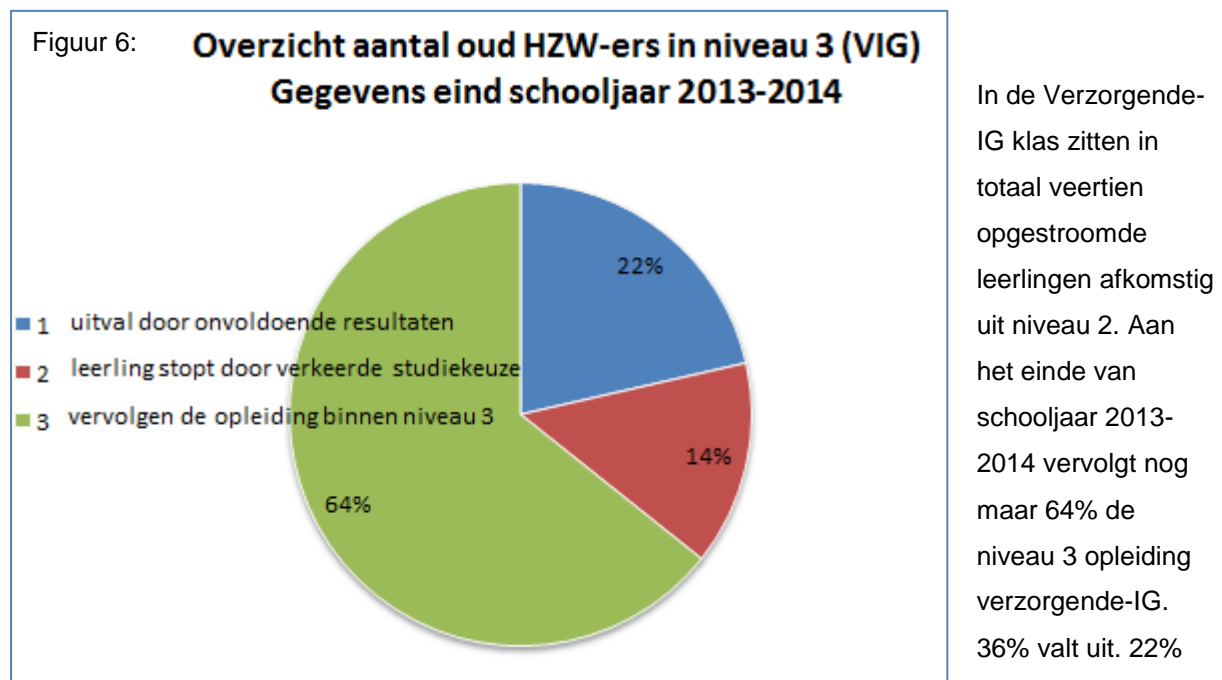
23% van de leerlingen gingen na hun diplomering de verzorgende-IG opleiding doen maar dan op het Noorderpoort College in Groningen (Deze gegevens zijn ook zichtbaar in een cirkeldiagram in Bijlage 1, Figuur 3).

In het schooljaar 2013-2014 zitten er in de Verzorgende-IG klas zesentwintig leerlingen. 46% van de leerlingen zijn direct ingestroomd in niveau 3 en 54% is een oud Helpende Zorg en Welzijn leerling afkomstig uit niveau 2 (totaal 14 leerlingen). Van de opgestroomde leerlingen is 36% een oud Helpende Zorg en Welzijn leerling uit mijn LIO-klas (zie voor de cirkeldiagram weergave Bijlage 1 Figuur 4 en Figuur 5).

In Figuur 1 worden de uitvalredenen van Helpende Zorg en Welzijn leerlingen over vier lesjaren inzichtelijk gemaakt. Hieronder noem ik de uitvalredenen nogmaals:

- 1% Uitgestroomd door PDD-NOS/ADHD
- 1% De student had andere verwachtingen van de opleiding
- 1% Uitval door de thuissituatie
- 1% Opleidingsniveau te makkelijk
- 2% De student was niet gemotiveerd
- 2% Sociaal emotionele problematiek
- 2% Overige redenen
- 3% Ander diploma
- 5% Koos intern een andere opleiding
- 5% Opleidingsniveau te moeilijk

Deze totaal gegevens uit Figuur 1, genomen over de lesjaren 2009-2012 vergelijk ik hieronder in Figuur 6 met de uitvalredenen in de Verzorgende-IG klas van leerjaar 2013-2014.

valt uit door het behalen van onvoldoende resultaten en 14% van de leerlingen stopt door het maken van een verkeerde studiekeuze. Het percentage leerlingen (36%) dat is uit gevallen zijn tot op heden ook niet meer teruggekeerd op het Alfa-College.

4.1.1. Wat zijn redenen voor uitval van leerlingen die opgestroomd zijn van niveau 2 naar niveau 3 van de opleiding Verzorgende-IG op het Alfa-College volgens leerlingen?

22% valt uit door onvoldoende resultaten.

14% stopt door het maken van een verkeerde studiekeuze.

4.1.2. Wat zijn redenen voor uitval van leerlingen die opgestroomd zijn van niveau 2 naar niveau 3 van de opleiding Verzorgende-IG op het Alfa-College volgens docenten?

Volgens de geïnterviewde docenten afkomstig uit niveau 2 en niveau 3 vallen oud HZW-ers binnen niveau 3 uit omdat ze moeite hebben om op een ander denkniveau te komen. Het uiteindelijke verschil zit tussen de niveaus (de niveaus 2 en 3) en het overstijgende denkniveau waar de student (binnen niveau 3) over moet beschikken. Dit is volgens de docenten onder andere zichtbaar in de mate van reflecteren (ze vragen niet uit zichzelf af wat er nog meer te leren valt). In de praktijk hebben deze leerlingen (ook) moeite met het vooruit denken van de handelingen (dit heeft soms gevolgen voor de zorgvrager), en kunnen de studenten moeilijk dingen combineren in het werkveld – linken leggen. (De literatuur bevestigt dit; 'studenten moeten van een zeker niveau zijn om dergelijke problemen te kunnen zien' (Derrick, 2010, p. 38).

4.2. Welke acties onderneemt het Alfa-College op dit moment om de opstroom van leerlingen van niveau 2 naar niveau 3 te optimaliseren?

De docenten beschikken over voldoende ideeën om met betrekking tot de opstroom een ideale situatie te creëren. Daarbij noemen ze de volgende vier punten.

- Een warme overdracht, een intake gesprek met de oude en nieuwe coach.
- Samenwerking tussen de verschillende niveaus.
- Meer inzichten in elkaars werk – afstemming van collega's onderling, wat gebeurt er op verschillende niveaus?
- In januari tot mei voorbereidingen treffen voor de studenten die op willen stromen.

Maar een echt opstroomprotocol of draaiboek is er niet. Er is niets specifiek geregeld wat betreft de opstroom naar een hoger niveau.

4.3. Welke ervaringen en behoeftes hebben opgestroomde leerlingen en docenten om het succesvol doorlopen van niveau 3 – en dus het verminderen van uitval – te realiseren?

In deze paragraaf wordt er antwoord verkregen op deelvraag 4. Deze deelvraag wordt beantwoord door de verkregen informatie uit het groepsinterview met docenten en de informatie uit de vragenlijsten afkomstig van de reeds opgestroomde student uit niveau 3 (zowel uitgevallen als niet-uitgevallen leerlingen namen deel aan het onderzoek). De onderwerpen die in het onderzoek aan bod zullen komen worden per onderwerp/categorie behandeld. De onderwerpen zijn onder andere afgeleid uit zogenoemde doorstroommaatregelen uit het onderzoek van Derricks en Vergeer. In het vooronderzoek achtte ik de kans groot dat de onderwerpen: Schoolorganisatie en klassenmanagement, Vaardigheden en Ouderbetrokkenheid de drie van de zeven items zouden zijn voor mijn onderzoek. In het groepsinterview hebben docenten deze gedachten bevestigd. Dit is dan ook de reden waarom de onderzoeksgegevens op de zojuist genoemde thema's worden besproken.

Algemene vraag over de opstroomervaring:

Antwoorden met betrekking tot de opstroomervaring: 85,7% van de leerlingen heeft een goede opstroomervaring en 14,2% een minder goede. Hieronder geef ik in percentages weer wat studenten van de overgang van niveau 2 naar niveau 3 vonden:

Onvoldoende	0%
Matig	21,4%
Voldoende	50%
Goed	21,4%
Onbeantwoord:	7,1%

Vragen met betrekking tot: Schoolorganisatie en klassenmanagement

Vakdidactisch:

Mijn onderzoeksvraag: Hoe kan het Alfa-College de aansluiting tussen niveau 2 en niveau 3 van de opleiding Verzorgende-IG optimaliseren zodat zoveel mogelijk van de opgestroomde niveau 2 leerlingen de opleiding op niveau 3 succesvol doorlopen? Riep voor mij ook een onderliggende vraag op namelijk: Hebben oud-niveau 2 studenten herkenning in de manier waarop onderwerpen worden aangeboden en aangeleerd in niveau 3? 85,7% van de leerlingen geeft het antwoord JA op deze vraag.

Docenten geven aan dat het 'dubbel' geven van vakken (vooral Basiszorg) veelal zonde is van de onderwijstijd. Leerlingen bevestigen dit gegeven in de openruimte van de vragenlijst.

Had je graag aan het einde van niveau 2 geoefend met de lesmethode uit niveau 3? En had dit jou geholpen de opstroom soepel(er) te laten verlopen? 57,1% antwoord JA op deze vraag.

Docenten dragen als ideeën aan om meer met Verzorgende-IG samen te werken waardoor de

niveau 2 studenten anatomie en verpleegkundig handelen alvast kunnen volgen in niveau 3. Ook wordt er gedacht aan niveau 2-ers mee te laten draaien in de laatste twee blokken van leerjaar 2 om te kunnen zien of leerlingen niveau 3 aankunnen.

Begeleiding:

Om in te kunnen schatten of leerlingen het zinvol zouden vinden om eind niveau 2 een paar keer mee te draaien door middel van proeflessen in niveau 3 stelde ik de leerlingen in de vragenlijst de volgende vraag: *Had je graag proeflessen willen hebben in niveau 3?* 64,2% van de studenten antwoordt JA op deze vraag. Leerlingen geven aan vooral achteraf hier het nut van in te zien.

85,7% van de leerlingen voelde zich binnen de opleiding serieus genomen.

Vind jij dat de docenten/coaches voldoende aandacht en interesse in jou tonen?

Geen interesse in de student	0%
Matig interesse in de student	28,5%
Voldoende interesse in de student	42,%
Ruim voldoende interesse in de student	28,5%
Veel interesse in de student	0%

Hoe heb je na de opstroom de begeleiding ervaren?

Matig	57,1%
Voldoende	42,8%

57% van de leerlingen heeft niet het gevoel voldoende begeleiding te hebben gehad aan het begin van niveau 3.

57% van de studenten heeft het nodig dat docenten de student blijven stimuleren en motiveren tijdens de opleiding.

Een top 3 van waar volgens leerlingen meer de nadruk op moet komen te liggen ter voorkoming van uitval en het verbeteren van de opstroom:

- 1) Het blijven motiveren en stimuleren van studenten
- 2) Betere (studieloopbaan)begeleiding, Meer ondersteuning en begeleiding, Duidelijkere lessen.
- 3) Meer aandacht

De docenten bevestigen het gegeven dat er meer aandacht moet zijn voor:

- Hulp en begeleiding
- Meer aandacht aan de leerlingen geven, meer interesse voor ze tonen

In de vragenlijst heeft maar 28,5% van de leerlingen zelfstandig werken als item aangestreept als studievaardigheid die ze bij de start van de niveau 3 opleiding hebben gemist of onvoldoende beheersten. Daardoor komt het onderwerp zelfstandig werken niet duidelijk naar voren in de vragenlijst van de leerlingen maar de docenten geven in het groepsinterview hier wel heel duidelijk

antwoord op. Docenten geven aan dat de zelfstandigheid in niveau 3 aanzienlijk verhoogd. Docenten zijn het er samen over eens dat het vooral voor oud (HZW) niveau 2 leerlingen moeilijk is om van veel begeleiding in niveau 2 naar veel zelfstandigheid te gaan in niveau 3. Vanuit de docenten is de suggestie ontstaan om leerlingen ervan bewust te maken dat gedurende de opleiding de coaching binnen de opleiding van begeleiding naar zelfstandigheid gaat.

Vragen met betrekking tot: Vaardigheden

In de vragenlijst is leerlingen gevraagd welke studievaardigheden ze aan de start van niveau 3 hebben gemist. Hieronder volgt een top 3:

- 1) (zelfstandig)plannen en Toetsen leren
- 2) Weten hoe je met huiswerk om gaat
- 3) Scannend lezen, Zelfstandig werken en Samenvatting maken

Docenten geven aan dat het aanleren van studievaardigheden onder verbeterpunten valt binnen de organisatie. Docenten zien in dat ze er goed aan zouden doen om studievaardigheden aan te leren in niveau 2 en deze vaardigheden zouden moeten herhalen in het eerste jaar van niveau 3. Een huiswerk-app (gesynchroniseerd met smartphone of ipad) wordt door één van de docenten aangedragen als mogelijke oplossing bij het leren omgaan en plannen van huiswerk.

Vragen met betrekking tot: Ouderbetrokkenheid

92,8% van de studenten voelt zich binnen de opleiding gesteund door zijn of haar ouders.

85,7% ervaart hulp van zijn of haar ouders.

71,4% vraagt hulp aan zijn of haar ouders.

7,1% van de studenten zou het fijn vinden als zijn of haar ouders hem of haar meer zouden steunen.

21,4% heeft die motivatie en steun ook nodig tijdens de opleiding

28,5% voelt zich naast de steun van ouders ook gesteund door andere familieleden of vrienden.

Docenten: Er wordt volgens de geïnterviewde docenten te weinig aandacht besteed aan ouderparticipatie. Volgens hen zou het van belang zijn ouders sneller te betrekken (ook als leerlingen 18+ zijn) als er zaken gaan spelen (items zoals op het gebied van verzuim of onvoldoende schoolprestaties). Docenten vinden het belangrijk dat ouders uit de weerstand gaan en meer een gevoel van medeverantwoordelijkheid krijgen in het belang voor het schoolsucces van hun kind.

Als kanttekening in dit onderzoek wil ik noemen dat 40% van de ouders van uitgevallen studenten graag eerder op de hoogte waren gesteld van het feit dat hun kind de opleiding niet zo dreigen te halen in verband met onvoldoende studieresultaten (ook al is hun kind 18+).

Aanbevelingen uitval te verminderen door docenten:

- In januari tot mei voorbereidingen treffen voor de studenten die op willen stromen.
- Een warme overdracht, een intake gesprek met de oude en nieuwe coach.
- Organisatorisch – docenten zien in dat er nog weinig tot geen afstemming is tussen de verschillende niveaus.
- In het tweede jaar niveau 2 meer samenwerken met verzorgende-IG niveau 3. Leerlingen anatomie en verpleegkundig handelen laten volgen.
- In blok 7 & 8 niveau 2 studenten alvast mee laten draaien binnen niveau 3, kijken of ze het aankunnen?
- HZW studenten (eind leerjaar 2) in niveau 2 al toetsen geven van niveau 3.
- Proeflessen serie voor HZW-er ontwerpen en afronden met een toetsje...
- Doorstroomprofiel / doorstroommodule realiseren (opfrissen, herhalen...)

Aanbevelingen uitval te verminderen door studenten:

- HZW studenten die op willen stromen naar niveau 3 een dag mee laten lopen met een niveau 3 student.
- Voorbereiding op nieuwe vakken die komen gaan.
- Voorbereiding op hoe je om moet gaan met toetsen (bijvoorbeeld door te oefenen met kleine toetsjes).
- Informatie vooraf over niveau 3: wat wordt er van je verwacht in niveau 3? Hoe ziet het schooljaar er dan uit? Welke vakken krijg je? – Docenten bevestigen dit en zien in dat ze verwachtingen moeten creëren zodat het voor de leerlingen duidelijk(er) wordt.
- Leerjaar 1 binnen niveau 3 is heel veel herhaling van niveau 2. Vrijstelling voor de vakken die overeen komen met niveau 3 en meer aandacht voor vakken waar je als oud niveau 2 student moeite mee hebt.

4.4. Beschrijving van het verloop van het onderzoek

Het praktijkonderzoek vroeg veel organisatorische vaardigheden. De zogeheten 'platte gegevens' zijn bijna allemaal gevonden en verwerkt in verschillende cirkeldiagrammen. Ook het oriënterende gesprek en het groepsinterview met de docenten verliep goed. Zeer interessant om met de docenten te spreken en gedurende het gesprek ontstonden er voor beide partijen inzichten en ideeën wat betreft het verbeteren van de opstroom. Voor het bevragen van de studenten had ik gekozen voor het klassikaal afnemen van de vragenlijst. Achteraf gezien viel het niet mee deze volledig ingevuld te krijgen. Wanneer ik op school was waren de studenten op stage en als de vragenlijsten ingevuld konden worden was een deel van de opgestroomde studenten niet op school aanwezig. Daarin heb ik uiteindelijk afgeweken van mijn onderzoeksplan. Om voldoende relevante en meetbare gegevens van de studenten te kunnen krijgen heb ik ervoor gekozen de vragenlijst telefonisch met de studenten in te vullen. Hierdoor duurde het veel langer voordat ik alle informatie kon verwerken, maar werd de informatie ook waardevoller. Door de telefoongesprekken heb ik ook twee ouders gesproken die graag hun ervaring wilde delen over het feit dat hun kind was uitgevallen in niveau 3. Dit is de reden waardoor ik in paragraaf 4.3 (p. 18) kon verwijzen naar meningen van ouders.

5. Analyse & Discussie

In de hier bovenstaande hoofdstukken staat heel veel (losse) informatie die uiteindelijk allemaal bij elkaar horen en maar één ding willen namelijk; meer aansluiting tussen niveau 2 Helpende Zorg en Welzijn en niveau 3 Verzorgende-IG, minder uitval en een succesvollere opstroom.

In dit hoofdstuk worden alle losse 'eindjes' alle resultaten met elkaar verbonden. Ook in deze analyse zal ik net als in het Theoretisch kader de literatuur erbij halen maar dit keer wordt de literatuur ook verbonden met de gegevens uit de huidige onderwijspraktijk.

5.1. *Begeleiding*

Uit de praktijkgegevens komt naar voren dat de leerlingen zich wel serieus genomen voelen binnen de opleiding (85,7) maar dat (vooral in het begin van niveau 3) de begeleiding nog wel te wensen over liet. 57,1% vond de begeleiding matig en ook de aandacht van docenten en coaches scoort volgens de studenten niet exceptioneel hoog (matige interesse in de student (28,5%), voldoende interesse in de student (42,8%) en ruim voldoende interesse in de student (28,5%). Sfeer en relatie vormen de belangrijkste basis om zin te krijgen in het leren en om dit te kunnen behouden moet er gewerkt worden uit een basis van vertrouwen (Prinsen, 2009, p. 80). Leerlingen bevestigen dit gegeven in het onderzoek van Derriks & Vergeer, (2010) waarin zowel uitvallers als succesvolle studenten aangeven dat structuur, een strengere aanpak, leerlingen (blijven) motiveren en stimuleren, interesse in de leerling en hulp bij begeleiding de items zijn tot schoolsucces (Derriks, 2010, p. 23).

5.2. *Het belang van inspireren leidt tot motiveren*

Motiverende factoren als aandacht en voldoende begeleiding is van groot belang voor succes volgens Derriks en Vergeer, (2010). Als de motivatie verloren gaat, werkt dit door in de gehele schoolloopbaan en vaak in de rest van het leven. Aldus Prinsen & Terpstra, (2009). Motiveren valt te leren. Uitgangspunt is de inspiratie van de begeleider. Van ongemotiveerdheid wordt ook wel gesproken, maar volgens Prinsen en Terpstra bestaat dat eigenlijk niet, zij spreken eerder over 'anders gemotiveerd'. De school bepaalt voor een groot deel of leerlingen met plezier naar school gaan. Het welbevinden van de leerling binnen zijn context hangt immers samen met zijn gemotiveerdheid. Een school die leerlingen weet te motiveren erkent een aantal behoeften die essentieel zijn voor emotionele veiligheid. Dit geldt ook voor de motivatie van de puber in een begeleidingsproces. 'Waar je energie in stopt wordt groter' (Prinsen, 2009, p. 77). De docenten die ik interviewde zagen ook het belang in van 'de juiste' coach op de juiste groep. Zo ontstond het idee om zakelijke coaches op gewone-, of eindgroepen te zetten en empathische docenten in opstroomgroepen. Dit zou volgens de docenten dan ook een betere match zijn met de begeleidingsbehoefte van de studenten.

Veel studenten maar liefst 57% gaven in de vragenlijst aan het nodig te hebben dat de docent hem of haar blijft stimuleren en motiveren gedurende de opleiding. Derriks & Vergeer, (2010) geven in hun onderzoek aan dat studenten met name in het begin van de studie meer begeleiding nodig hebben. Starten bij niveau 3 is ook weer een nieuw begin. Leerlingen herkennen dan wel bepaalde onderwerpen uit niveau 2 binnen niveau 3. Maar er zijn tal van nieuwe vakken, manier van lesgeven,

de lesmethode op zich, regels, de mate van zelfstandig werken en plannen enzovoorts allemaal items die weer opnieuw op de leerlingen afkomen. Circa 57% van de studenten heeft de begeleiding na de opstroom als matig ervaren. Docenten bevestigen in het groeps gesprek dat er meer aandacht moet zijn voor hulp en begeleiding, meer aandacht voor de (persoonlijke) leerling en meer interesse voor en in de leerlingen te tonen. Ook wordt er door docenten het idee aangedragen om na de start van het schooljaar de eerste twintig weken meer onderwijstijd (in plaats van veel stage uren) beschikbaar te maken om met oud-niveau 2 studenten rustiger door de stof te kunnen gaan. Ook is er dan meer aandacht voor (medisch) rekenen en anatomie. Prinsen en Terpstra, (2009) bevestigen het gegeven en het belang om rekening te houden met de individuele mogelijkheden en leerstijlen. 'Veel niveau 2 studenten moeten in niveau 3 leren dat ze 'een tandje bij moeten zetten', aldus de docenten zelf.

5.3. Studievaardigheden

Studievaardigheden zijn nog steeds de vaardigheden die studenten nodig hebben om effectief bruggen te slaan tussen henzelf en het geboden onderwijs (Horst, p. 9). Maar kunnen studenten dit al? Als we kijken naar de zeven effectieve maatregelen van Derriks & Vergeer waarmee je de opstroom zou kunnen bevorderen staat het aanleren van vaardigheden, waaronder studievaardigheden op nummer twee. Volgens Aarts en Boer, (2009) is het aanleren van studievaardigheden een basisvoorziening voor opleidingen. Ook wel 'leren studeren' genoemd en neemt een steeds prominenter plek in binnen het MBO.

In de gegevens die voortkomen uit het praktijkonderzoek wordt zichtbaar dat opgestroomde niveau 2 studenten wel een basis hebben wat betreft studievaardigheden maar deze nog niet effectief genoeg kunnen toepassen binnen niveau 3. Voornamelijk (zelfstandig) plannen en het leren van toetsten laat nog te wensen over. Prinsen en Terpstra, (2009) vinden het niet verwonderlijk dat studenten moeite hebben met deze vaardigheden want zolang de hersenen nog in ontwikkeling zijn, zijn nog niet alle gebieden actief. Dat heeft tot gevolg dat niet alle functies beschikbaar zijn. Om goed te kunnen plannen en die planning goed uit te voeren, moeten leerlingen een aantal vaardigheden kunnen combineren, zoals: verschillende taken met elkaar kunnen vergelijken, de belangrijke zaken kunnen scheiden van bijzaken, prioriteiten stellen en een tijdsplanning kunnen hanteren. Maar dit valt niet mee voor de hersenen van de puber want het deel waarin de zonet genoemde vaardigheden worden aangeleerd (in de frontale cortex) is tussen het twaalfde en achttiende levensjaar nog volop in ontwikkeling (Prinsen, 2009, p. 23). Vaardigheden zijn dus het beste aan te leren op het moment dat de hersenen daar klaar voor zijn: niet te vroeg en niet te laat. (Prinsen, 2009, pp. 20,21)

Geoff Petty geeft trainingen en lezingen aan onder andere docenten en leert hen hoe je studievaardigheden kunt aanleren aan studenten. Petty geeft in zijn samenvatting voor het aanleren van de beste studievaardigheden allereerst aan dat het van belang is dat studievaardigheden niet los aangeleerd worden. Studievaardigheden integreren in het onderwijs is namelijk twee keer zo effectief. Daarnaast is het van belang dat studievaardigheden op een actieve en reflectieve manier worden aangeleerd door middel van specifiek lesmateriaal bij het desbetreffende vak en de daarbij passende opdrachten. Om ervoor te zorgen dat de studievaardigheden verbeteren is het van belang dat leerlingen reflecteren op hun eigen leerproces waaruit ze voor zichzelf weer nieuwe doelstellingen

kunnen stellen. In het aanleren van studievaardigheden is het volgens het artikel van Geoff Petty van belang dat de studievaardigheden worden aangeleerd in een realistische, subjectieve context, docenten de tijd nemen om de studievaardigheden (zoals hoe ga je om met een tekst?, hoe plan je je taken?, hoe schrijf je een verslag?) aan te leren en daarop ook de (individuele)student feedback te geven. Daarnaast onderstreept hij het belang dat docenten uitleggen wat leerlingen moeten leren en waarom ze dat leren. De zonet geschetste methode is volgens Petty het meest geschikt voor jonge studenten (Petty G. , 2002, pp. 1,2). Aansluitend aan de methode van Petty geven Prinsen & Terpstra, (2009) aan dat het aanleren en oefenen van vaardigheden zin heeft, maar dat de wijze waarop dit gaat sterk kan verschillen per individu. In het onderwijs is dit merkbaar door de verschillende behoeften die leerlingen daarin tonen. Sommige leerlingen zijn gebaat bij het 'inslijpen' van vaardigheden. Het biedt hun vertrouwen omdat ze merken dat ze de vaardigheid steeds beter onder de knie krijgen. Andere leerlingen ervaren die vorm van herhalen als verschrikkelijk saai. Dan werkt het dodelijk voor hun motivatie. Dergelijke leerlingen zijn meer geholpen met grote afwisseling in oefeningen (Prinsen, 2009, p. 22). Dit gegeven komt ook sterk in het praktijkonderzoek naar voren. Leerlingen vinden herhaling van onder andere het vak Basiszorg in het eerste leerjaar van niveau 3 niet leuk en docenten vinden die herhaling vervolgens weer zonde van de onderwijstijd.

5.4. Ouders een belangrijke schakel binnen het schoolsucces

92,8% van de studenten voelt zich binnen de opleiding gesteund door zijn of haar ouders. 21,4% heeft die motivatie en steun van zijn of haar ouders ook nodig tijdens de opleiding. Twee opvallende percentages hierboven. Bijna alle leerlingen van de Verzorgende-IG klas niveau 3 voelen zich tijdens de opleiding gesteund en dat is misschien ook de reden waardoor ze minder (extra) motivatie en steun van hun ouders nodig hebben gedurende de opleiding. Maar op school heeft 57% van de studenten aangegeven het nodig te hebben dat de docent(en)/coaches de student blijven stimuleren en motiveren tijdens de opleiding. Aan deze percentages kun je zien hoe belangrijk die motiverende rol van een docent is. Maar de rol van de ouder blijft essentiëler. Ouders worden namelijk gezien als een belangrijke schakel tussen de leerling en school. Herweijer, (2013) geeft in zijn artikel aan dat ouders zelf hun kinderen meer ondersteuning moeten bieden. De ondersteuning van ouders heeft een positieve bijdrage op de leerprestaties en helpt leerlingen bij de oriëntatie van opleiding en beroep en kan tevens bijdragen aan het terugdringen van schooluitval (Herweijer, 2013, pp. 7,10). Docenten uit het groepsinterview geven eerlijk aan dat er te weinig aandacht besteed wordt aan ouderparticipatie. Volgens hen zou het van belang zijn ouders sneller te betrekken (ook als leerlingen 18+ zijn) als er zaken gaan spelen zoals op het gebied van verzuim of onvoldoende schoolprestaties. Docenten vinden het belangrijk dat de ouders uit de weerstand gaan en meer naar het gevoel van medeverantwoordelijkheid in het belang voor het schoolsucces van hun kind. 'Ouders moeten uitstralen dat ze het belangrijk vinden dat hun kind het haalt' aldus Derriks en Vergeer, (2010) p.42).

6. Conclusie

In de twee vakgroepen van de opleidingen Helpende Zorg en Welzijn en Verzorgende-IG leefde de behoefte om zicht te krijgen op de problemen binnen de interne opstroom naar een hoger niveau. Namelijk de opstroom tussen niveau 2 en niveau 3. In mijn onderzoek ging ik op zoek naar antwoorden om de aansluiting tussen niveau 2 Helpende Zorg en Welzijn en niveau 3 van de opleiding Verzorgende-IG te optimaliseren zodat zoveel mogelijk van de opgestroomde niveau 2 leerlingen de opleiding op niveau 3 succesvol zouden doorlopen. In deze paragraaf geef ik mijn bevindingen weer.

85,7% van de leerlingen geeft in het onderzoek aan een goede opstroomervaring te hebben. Uit de praktijkgegevens komt naar voren dat de leerlingen zich wel serieus genomen voelen binnen de opleiding (85,7) maar dat (vooral in het begin van niveau 3) de begeleiding nog wel te wensen over liet. 57,1% vond de begeleiding matig en ook de aandacht van docenten en coaches scoorde volgens de studenten niet exceptioneel hoog (matig interesse in de student (28,5%), voldoende interesse in de student (42,8%) en ruim voldoende interesse in de student (28,5%).

57% van de leerlingen geven in het onderzoek aan het nodig te hebben dat de docent(en)/coaches de student blijven stimuleren en motiveren tijdens de opleiding. Sfeer en relatie vormen de belangrijkste basis om zin te krijgen in het leren en om dit te kunnen behouden moet er gewerkt worden uit een basis van vertrouwen. De school bepaalt in een groot deel of de leerlingen met plezier naar school gaan. Het welbevinden van de leerling binnen zijn context hangt immers samen met zijn gemotiveerdheid. Een school die leerlingen weet te motiveren erkent een aantal behoeften die essentieel zijn voor emotionele veiligheid. Dit geldt ook voor de motivatie van de puber in een begeleidingsproces.

De drie onderwerpen Schoolorganisatie en Klassenmanagement, Vaardigheden en Ouderbetrokkenheid uit het onderzoek van Derriks en Vergeer, (2010) waren de drie onderwerpen die de rode draad werden van dit onderzoek. Tevens ligt de aanbeveling ook sterk op deze punten.

Op het gebied van Schoolorganisatie en Klassenmanagement zijn er overeenkomsten in zowel de aanbevelingen van de docenten als in de aanbevelingen van de HZW-studenten zichtbaar. Beide partijen zoeken op hun manier duidelijkheid. De docenten willen meer inzicht in elkaars werk en de studenten willen vooral duidelijkheid in wat er komen gaat. De acties die hiervoor ondernomen moeten worden liggen binnen deze maatregel. De docenten willen binnen de twee niveaus meer samenwerking en dat op verschillende vlakken namelijk: een warme overdracht door middel van een intake-gesprek tussen de leerling, de oude en de nieuwe coach, daarbij willen ze meer vakinhoudelijke afstemming door middel van proeflessen, proeftoetsen en/of door het realiseren van een doorstroomprofiel. Doordat docenten deze acties realiseren ontstaat er duidelijkheid voor de studenten. Wanneer er meer afstemming is tussen de twee vakgroepen van niveau 2 en niveau 3 zijn de verwachtingen helder en kunnen die verwachtingen en opleidingseisen ook weer beter worden overgedragen op de toekomstige opgestroomde student.

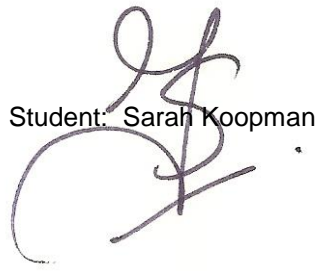
Vaardigheden: uit het praktijkonderzoek komt naar voren dat opgestroomde leerlingen wel beschikken over een basis aan studievaardigheden maar deze nog niet zeer effectief (kunnen) inzetten in de onderwijspraktijk. Docenten zien in dat ze er goed aan zouden doen om studievaardigheden aan te leren in niveau 2 en deze vaardigheden zouden moeten herhalen in het eerste jaar van niveau 3. Volgens de methode van Geoff Petty is het bij het aanleren van studievaardigheden van belang om studievaardigheden te integreren in het dagelijks onderwijs en deze op een actieve en reflectieve manier aan te leren met daarbij specifiek lesmateriaal en passende opdrachten. Om ervoor te zorgen dat de studievaardigheden verbeteren is het van belang dat leerlingen reflecteren op hun eigen leerproces waaruit ze voor zichzelf weer nieuwe doelstellingen kunnen stellen. In het aanleren van studievaardigheden is het volgens het artikel van Geoff Petty ook van belang dat de studievaardigheden worden aangeleerd in een realistische, subjectieve context, docenten de tijd nemen om de studievaardigheden aan te leren en daarop ook de (individuele)student feedback geven.

Ouderbetrokkenheid: over het algemeen voelt 92,8% van de deelnemende leerlingen in het onderzoek zich door de ouders gesteund. Ouders worden in het schoolproces gezien als een belangrijke schakel tussen de leerling en school. Volgens onderzoek zouden ouders zelf hun kinderen meer ondersteuning moeten bieden. De ondersteuning van ouders levert een positieve bijdrage op de leerprestaties en helpt leerlingen bij de oriëntatie van opleiding en beroep en kan tevens bijdragen aan het terugdringen van schooluitval. Docenten uit het groepsinterview bevestigen dat er binnen het Alfa-College te weinig aandacht besteed wordt aan ouderparticipatie. Volgens hen zou het van belang zijn ouders sneller te betrekken bij schoolverzuim of onvoldoende schoolresultaten (ook als leerlingen 18+ zijn). Voor een vervolgonderzoek zou ik het Alfa-College aanraden ook de tevredenheid van ouders in het onderzoek op te nemen. Ouders kijken met een andere bril en vanaf de zijlijn anders naar zaken die op school spelen. Ouders kunnen waardevolle informatie hebben of een waardevolle bijdrage leveren aan het schoolsucces van zijn of haar kind.

Tevens kan ik door deze conclusie antwoord geven op deelvraag 5. Voor het optimaliseren van de opstroom en voor de uitval van de reeds opgestroomde student te verminderen adviseer ik het Alfa-College vooral de aandacht te richten op de eerste drie maatregelen vanuit het onderzoek van Derriks & Vergeer,(2010). Die drie maatregelen hebben de grootste invloed en zullen naar mijn inziens zorgen voor het grootse opstroomsucces. Daarnaast is het van belang, vooral leerlingen vragen te blijven stellen over hun opstroomervaringen en verschillen na de opstroom. Ook is het voor docenten belangrijk niet te vergeten de verwachtingen voor de opleiding uit te spreken zodat die leerlingen vervolgens aan die verachtingen kunnen voldoen en daarbij hun eventuele hulpvraag uit kunnen spreken. Leerlingen weten zelf vaak al heel goed wat hun (leer) behoeftes zijn, maak daar gebruik van en maak de opstroomervaring samen met je team, met je klas tot een succes. In één zin samengevat: Het Alfa-College kan als de vakgroepen van niveau 2 HZW en niveau 3 verzorgende-IG zich gaan richten op de maatregelen schoolorganisatie en klassenmanagement, het aanleren van (studie) vaardigheden en ouderbetrokkenheid de aansluiting tussen niveau 2 en niveau 3 van de opleiding Verzorgende-IG optimaliseren waardoor zoveel mogelijk van de opgestroomde niveau 2 leerlingen de opleiding op niveau 3 succesvol doorlopen.

'Blijf je verbazen' (Ingeborg Fial).

Student: Sarah Koopman

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'Sarah Koopman', written over the printed name. The signature is stylized with loops and a long horizontal stroke at the bottom.

Samenvatting

Ter afsluiting van de Docenten opleiding Gezondheidszorg en Welzijn deed ik binnen het Alfa-College, Locatie Kluiverboom te Groningen onderzoek naar hoe het Alfa-College de aansluiting tussen niveau 2 Helpende Zorg en Welzijn en niveau 3 Verzorgende-IG kon optimaliseren zodat zoveel mogelijk van de opgestroomde niveau 2 leerlingen de opleiding op niveau 3 succesvol zouden doorlopen. Dit onderzoek is met de intentie geschreven om de huidige onderwijspraktijk wat betreft opstroom te verbeteren en de vakgroepen handvatten te bieden om dit vervolgens te kunnen realiseren. Maar de onderzoeksresultaten en aanbevelingen zullen voor mij als jonge docent tevens ook bijdragen aan mijn eigen handelen in de onderwijspraktijk.

Er zijn tal van factoren of een combinatie van factoren waardoor studenten stoppen met de opleiding. Zoals factoren op individueel-, omgevings-, of schoolniveau die een rol kunnen spelen bij het stoppen van de opleiding. Meer dan de helft van de schooluitval is niet te beïnvloeden door onderwijsinterventies. Toch blijft het voor scholen van belang zich te richten op interventies op schoolniveau. Passende interventies zoeken die het mogelijk maken dat de reeds opgestroomde student uit niveau 2 de opleiding binnen niveau 3 succesvol doorloopt. Dat was het doel van mijn onderzoek. Je richten op pijlers waar je als school, als team invloed op uit kunt oefenen. Volgens de literatuur valt de grootste groep studenten uit vanwege studiefactoren. Een verkeerde studiekeuze of verandering van studiekeuze is bij meer dan de helft van de uitvallers de reden om te stoppen. In het praktijkonderzoek wordt zichtbaar dat over het totaaloverzicht van leerjaar 2009-2012 5% intern koos voor een andere opleiding. Dit is een relatief laag aantal in vergelijking met de gegevens uit de literatuur. In mijn LIO-klas stroomde 4% uit zonder diploma van wegen gedrag of privé-problematiek. Op niveau 3, Verzorgende-IG viel 36% uit. Waarvan 22% van de leerlingen door het behalen van onvoldoende resultaten en 14% van de studenten viel uit door het maken van een verkeerde studiekeuze.

Voor het optimaliseren van de opstroom en voor de uitval van de reeds opgestroomde student te verminderen adviseer ik het Alfa-College vooral de aandacht te richten op de eerste drie maatregelen vanuit het onderzoek van Derriks & Vergeer,(2010) namelijk op de maatregelen; Schoolorganisatie en Klassenmanagement, Vaardigheden en Ouderbetrokkenheid. Die drie maatregelen hebben de grootste invloed en zullen naar mijn inziens zorgen voor het grootse opstroomsucces. Daarnaast is het van belang, vooral leerlingen vragen te blijven stellen over hun opstroomervaringen en verschillen na de opstroom. Daarnaast is het voor docenten belangrijk niet te vergeten de verwachtingen voor de opleiding uit te spreken zodat leerlingen vervolgens aan die verachtingen kunnen voldoen en daarbij hun eventuele hulpvraag uit kunnen spreken. Leerlingen weten zelf vaak al heel goed wat hun (leer) behoeftes zijn, maak daar gebruik van en maak de opstroomervaring samen met je team, met je klas tot een succes. In één zin samengevat: Het Alfa-College kan als de vakgroepen van niveau 2 HZW en niveau 3 verzorgende-IG zich gaan richten op de maatregelen schoolorganisatie en klassenmanagement, het aanleren van (studie) vaardigheden en ouderbetrokkenheid de aansluiting tussen niveau 2 en niveau 3 van de opleiding Verzorgende-IG optimaliseren waardoor zoveel mogelijk van de opgestroomde niveau 2 leerlingen de opleiding op niveau 3 succesvol doorlopen.

Literatuurlijst

- Baat, M. d. (2012, augustus). *nji.nl*. Opgeroepen op mei 18, 2014, van http://www.nji.nl/nl/Oorzaken_schoolverzuimenvsv.pdf
- Bijsterveldt, v. -V. (2011, februari 16). *Rijksoverheid.nl. Kamerstuk: 'Actieplan Focus op Vakmanschap'*. Opgeroepen op 6 6, 2014, van <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2011/02/16/actieplan-mbo-focus-op-vakmanschap-2011-2015.html>
- Bouwhuijsen, P. v. (2011). Schooluitval aanpakken in Zorg en Welzijn. *Vakblad voor opleidings in het gezondheidsonderwijs (Nr 2)*, 12-13.
- Derriks, M. &. (2010). *Doorstroom in het ROC*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut .
- Donk, p. d. (2009). *Vertrouwen in de school. Over uitval van 'overbelaste' jongeren*. Den Haag/Amsterdam: WWR/Amsterdam University Press.
- Eimers, T. &. (2011). *kbanijmegen.nl*. Opgeroepen op 9 8, 2014, van <http://www.kbanijmegen.nl/doc/pdf/Regiomonitor-utrecht-monitor.pdf>
- Herweijer, L. &. (2013). *Samen Scholen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Horst, S. v. (sd). *www.toets.nl*. Opgeroepen op 12 9, 2014, van <http://www.toets.nl/uploads/Artikelen/Bachelorscriptie%20-%20Het%20meten%20van%20studievaardigheden%20bij%20aanvang%20van%20een%20mbo-opleidinge%20-%20Suzanne%20van%20der%20Horst.pdf>
- kcwz.nl*. (sd). Opgeroepen op mei 9, 2014, van Kenniscentrum Wonen-Zorg: http://www.kcwz.nl/dossiers/feiten_en_cijfers/cbs_geeft_overzicht_demografie_en_vergrijzing
- Lagerwerf, B. &. (2006). *Een leraar van klasse. Een goede docent worden en blijven*. Soest: Nelissen.
- MBO15*. (sd). Opgeroepen op mei 31, 2014, van Introductie Entreeopleiding/Afschaffen drempelloze instroom: <http://www.mbo15.nl/node/315>
- Meijden van der, A. (2011). *ecbo.nl*. Opgeroepen op juni 1, 2014, van Uitval, diplomering en opstroom binnen het MBO: <http://www.ecbo.nl/ECBO/downloads/publicaties/Uitval%2C%20diplomering%20en%20opstroom%20binnen%20het%20mbo.pdf>
- OCW. (2013, oktober). *MBO15*. Opgeroepen op juni 1, 2014, van Het studieadvies in de entreeopleiding: <http://www.mbo15.nl/sites/default/files/Het%20studieadvies%20in%20de%20entreeopleidingen.pdf>
- Petty, G. (2002, June). Effective teaching of study skills.

Prinsen, H. &. (2009). *Pubers van nu*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

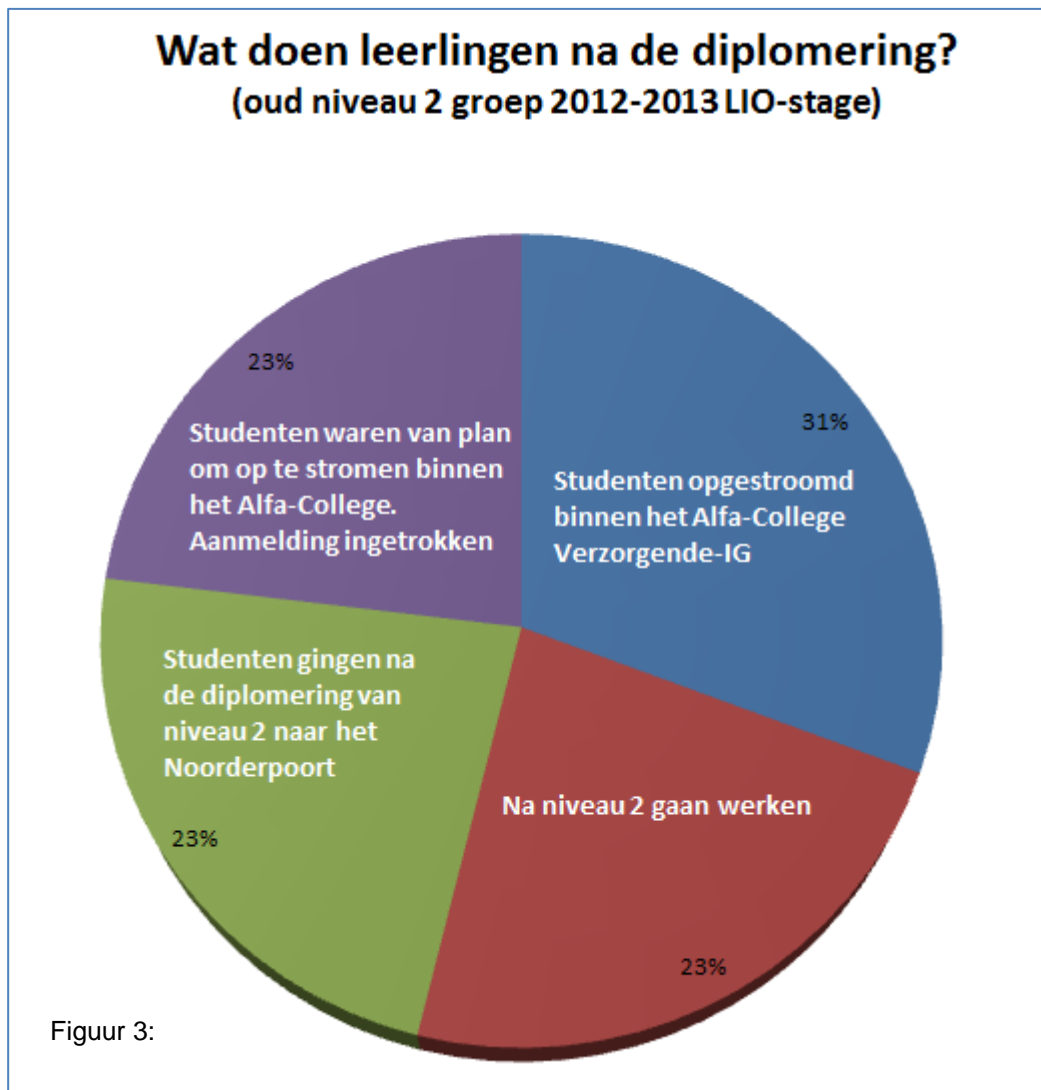
rijksoverheid.nl. (sd). Opgeroepen op mei 14, 2014, van
<http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/werken-in-de-zorg/documenten-en-publicaties/rapporten/2012/04/19/arbeidsmarktprognoses-van-vov-personeel-in-zorg-en-welzijn-2011-2015.html>

S.F. Chipman, J. S. (2013). *Thinking and Learning Skills: Volume 2: Research and Open Questions*.
Routledge Taylor & Francis Group.

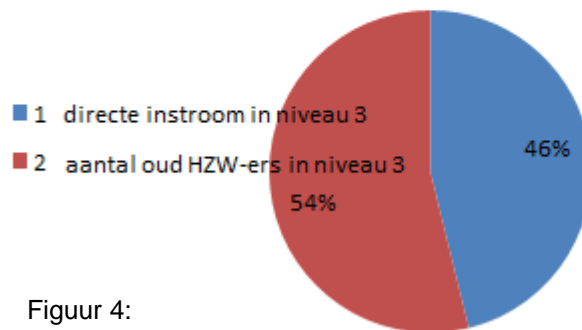
T. Eimers, R. K. (sd). *kbanijmegen.nl*. Opgehaald van
<http://www.kbanijmegen.nl/doc/pdf/Regiomonitor-utrecht-monitor.pdf>

Bijlage 1: Weergave cirkeldiagrammen

'percentages en gegevens'

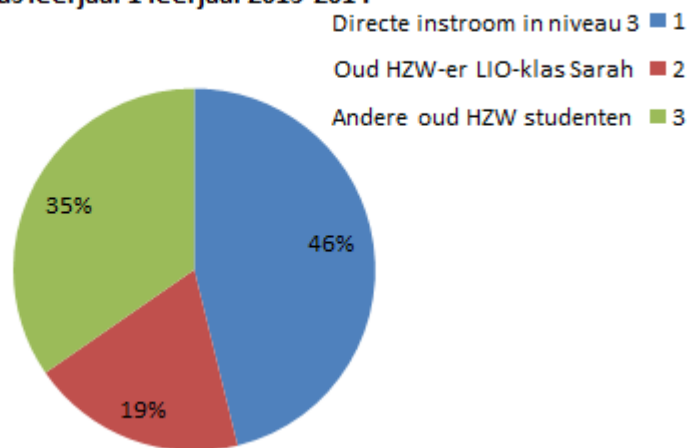

Groepssamenstelling Verzorgende - IG groep 2013-2014

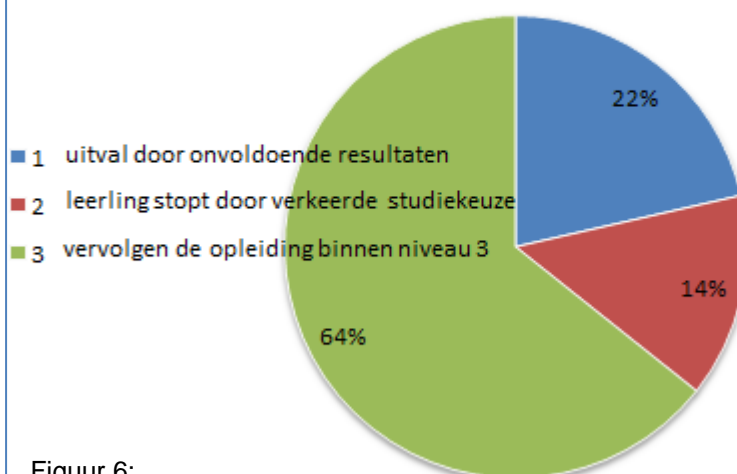
Figuur 4:

Directe instroom- of opgestroomde studentenaantallen Verzorgende-IG klas leerjaar 1 leerjaar 2013-2014

Figuur 5:

Overzicht aantal oud HZW-ers in niveau 3 (VIG) Gegevens eind schooljaar 2013-2014

Figuur 6: